

La Revue archéologique française dergisi önümüzdeki sayılarında birinde Albert Gabriel'in, Suut Kemal Yetkin'in eseri üzerine yazdığı bir eleştiriyi yayımlıyacak. *L'Architecture Turque en Turquie* (Türkiye'de Türk Mimarisi) adını taşıyan bu eser 1962 yılında Paris'te fransızca olarak yayımlanmıştır. *La Revue archéologique française* dergisinin yönetmeni Profesör Charles Picard'a bize bu yazının çevirisinin daha önce yayımlanmasına izin verdiği için teşekkür ederiz.

T Ü R K İ Y E D E T Ü R K M İ M A R İ S İ *

Albert GABRIEL

İslâm dünyası sanat tarihlerine değinen kitapların çoğu Türk mimarisine çok az dokunurlar. Bunlarla karşılaştırılmıyacak kadar hacimli olan Suut Kemal Yetkin'in eseri fotoğraf ve belgelerle zenginleştirilmiş, çokluk ince çözümlenmelerle donatılmıştır. Denilebilir ki, Küçük Asya ve Trakya'da Türklerce ele geçirilen ve yönetilen topraklardaki anıtların gelişimi ilk defa olarak açık bir tanım kazanmaktadır.

Üç bölüme ayrılan kitabın birinci bölümü Selçuk mimarisini, ikincisi Beylikler çağındaki mimariyi, üçüncüsü de Osmanlı mimarisini işlemektedir. Her bölümde inceleme konusu olan mimarlık eserleri şunlardır :

- 1 — Dinsel yapılar ve mezarlar (Camiiler, medreseler, kümbetler, türbeler)
- 2 — Özel yapılar (Saraylar, köşkler, kervansaraylar)

Bu mütenazır ve dengeli bölüştürme, eserin bütününe bir açıklık veriyor, bu da eserlerin çağlara göre sıraya dizilmelerini daha belirli kılıyor.

Yazar incelemesini bugünkü Türk Cumhuriyeti sınırları içinde tutuyor. Bu arada Arap etkisi altında kalan ve XVI. yüzyılda Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş olan Türkiye'nin güney-doğu bölgelerini de (özellikle Diyarbakır ile Mardin) incelemesinin dışında bırakıyor. Aynı görüşle, Türkler tarafından Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da kurulan yapılar da kitabın içine alınmamıştır. Yazar, Türklerce XI-XV. yüzyıllar arasında ele geçirilen yerleri, yani ele geçirildiği günden bugüne kadar üzerinde Türklerin yaşadığı toprakları Türk mimarisinin gerçek alanı saymaktadır. Buralarda Türkler yeni yeni şehirler kurmuşlar, sayısız anıtlar yükseltmişlerdir. Bu anıtlardan, binalardan kimileri iyi korunmamıştır ama, bunlar İslâm dünyasında ön sırayı tutan bir okulun göz kamaştırıcı çalışmalarını ortaya koymaktadır.

Kitapta örnek olarak alınan eserlerin ne kadar tipik olduğunu ve bunların ne türlü incelendiğini ve anlatıldığını anlamak için Suut Kemal Yetkin'in eserini okumak gerekir. Gerçeği şu ki, bu inceleme türü hiç açık vermeyen tarihsel belgelere olduğu kadar çok ileri bir sanat anlayışına da dayanmaktadır. Yazar bir mimar değildir, fakat bu çeşitli mimari eserleri içinden çok temelli ilkeler çıkarmasını bilmiştir. Yazar doğrudan doğruya eserle ilgilenmekte ve yaratıcısının niyetleri ile hiç mi hiç uğraşmamaktadır. Bir yapıyı değerlendirebilmek için her şeyden önce, o yapının anlamını anlamak gerekir. Suut Kemal Yetkin için bu yanını çok iyi anladığını sayısız örneklerle ortaya koyuyor.

* Suut Kemal Yetkin - *L'Architecture Turque en Turquie* (Paris, G. P. Maisonneuve et Larosc, 1962, "İslâm Dünyası Tarihi" serisi. Yöneten : Robert Brunschwig).

Eğer plânlar ve yapının ana hatları göz önünde tutulursa XII. ve XIII. yüzyıllarda yapılan Selçuk Camilerinin daha önceki yüzyıllarda İslâm dünyasında yapılan camilerden pek ayrımlı olmadığı anlaşılır. Bu camilerin özelliği daha çok biçimlerinde ve süsleniş tarzlarındadır. Hele alçak kabartmalı kapıların zengin süsleri büyük bir özellik taşır. Bunu Konya'daki ve Niğde'deki Alâettin camilerinde, Divrik'teki ve Malatya'daki Ulu Cami'de ve Konya, Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Erzurum medreselerinde izleyebilirsiniz. Bu yapılardaki işçilik, yüzyıllar boyunca sürüp gelen bir Türk özelliğini gösterir. Kubbelere ya da ehramlarla kapatılmış olan türbeler ve kümbetler de göçebe bir ulusun çadırlarını andırmaktan uzak değildir.

Sivil mimari alanının eserleri ise o kadar önemli değildir. Bunlardan bazı köşklerle bazı konakların harabelerine raslanmaktadır. Fakat birçok kervansaraylar yüzyıllara oldukça iyi karşı koymuştur. Bunların içinde Kızılviran Han, Evdir Han, Susuz Han, Sultan Han, Zazadin Han, Alara Han anılmaya değer. Bunların birçoklarında, özellikle Sultan Han'da kapılar bir anıt büyüklüğünde ve değerindedir. Kervansarayların ortalık yerinde çok zarif köşk biçiminde camiler de vardır. Anadolu'nun ortaçağ ve yeniçağ iktisat durumuna büyük etkisi olan bu kervansarayların tonozlu bölmeleri de tam ihtiyacı karşılayacak biçimde düzenlenmiştir.

Süsleme ve yapı biçimleri formülleri ilkin beylikler çağı mimarisinde yer almış, Osman Beyin yerine geçen Orhan Beyin Prusa'yı ele geçirip onu Bursa yapmasından sonra ise Osmanlı mimarisinin anıtsal eserlerini verecek olan yeni yönlerde ilerlemiştir. Yeni Devletin birbiri ardınca gelen bu üç başşehirindeki (Bursa, Edirne, İstanbul) yapılarda mimarideki gelişmenin evreleri izlenebilir. Bu mimari XVI. yüzyılda en yüksek noktasına ulaşır ve Boğaziçi ve Marmara kıyılarındaki yapılar İstanbulu sanat dünyasının en büyük şehirlerinden biri yapar.

XVI. ve XVII. yüzyılın şahane camileri olan Bayezit Camii, Şehzade Camii, Selimiye Camii, Süleymaniye Camii, Valde Sultan Camii, Sultan Ahmet Camii ve daha az önemli olan daha birçok camiler minareleri ve uyumlu bir şekilde bir araya getirilmiş kubbeleriyle o büyük şehrin unutulmaz çizgilerini meydana getiriyorlar. Suut Kemal Yetkin, 1463 de yapılan fakat XVIII. yüzyılda yeni bir formülle yeniden onarılan Fatih Sultan Mehmet Camiinden tutun da 1756 yılında bitirilen Nuruosmaniye Camiine kadar bu ünlü yapıların belli başlı özelliklerini çok açık bir biçimde anlatıyor. Bu mimari, yazarın kendi sözleriyle «klâsik Türk mimarisinin bazı gelenekleriyle barok üslûbunun mutlu bir birleşmesinden doğmuştur». XVIII. yüzyılda yapılan yapılarda bu mutlu birleşme görülebilir. Fakat XIX. yüzyılda Avrupanın tekniği ve formülleri Türkiye'ye girmiş ve Türk mimarisi, geleneği ile olan ilişkisini iyiden iyiye kesmiştir.

Medreseleri, türbeleri, sivil yapıları ve özellikle İstanbul'daki sultan saraylarını inceliyecek olursanız aynı sonuca varırsınız. Bu yapıların içinde Çinili Köşk en eski yapılardan biridir. İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra Sultan Fatih tarafından yaptırılan bu yapı Bursa ve Anadolu'daki tipik yapıların izlerini taşır. Çok renkli çini süslemeleri, iddia edildiği gibi İrandan getirilmiş değildir. En eski Selçuk camilerinden yeni zamanlarda yapılan camilere kadar bütün Türk eserlerinde görülen Türk seramikçilerinin bir eseridir bunlar.

İslâm dünyası sanatları üzerindeki bilgimizin büyük bir boşluğunu dolduran bu kitabın dokunduğu konular işte bunlardır. Eserin baskısı gerçekten çok iyi yapılmıştır. Metin içinde 48 resim vardır, bunların çoğu da plândır. Ayrıca metin dışı 104 resim daha vardır. Bunların içinde de gerçek bir belge değeri taşıyan fotoğraflar yer almıştır. Kitabın sonundaki bir bibliyografya Batılı okurlara, Türk yazarlarının çok uzun zamandanberi İslâm Dünyası Sanat Tarihi üzerinde çalıştıklarını anlatmaktadır. Biz burda sadece Celâl Esat Arseven'i anmakla yetinelim. İlk önceleri Celâl Esat imzasıyla tanınan bu ilk Türk Sanat Tarihiçisi 1909

yılında Paris'te *İstanbul* adında bir kitap yayımlamıştı. Hocamız Charles Diehl de bu esere övgülerle dolu bir önsöz yazmıştı. Yaşlanmasına karşın, çalışmalarını aksatmayan Celâl Arseven 1939 yılında da Fransızca olarak *L'Art Turc* (Türk Sanatı) adında bir kitap yazmıştır. Bu eseri *Les Arts Décoratifs Turcs* (Türk Süsleme Sanatları) ve Türkçe olarak da *Türk Sanatı Tarihi* izlemiştir. Bugün Türk Üniversitelerinde aynı yoldan giden daha birçok profesör vardır.

Suut Kemal Yetkin'e gelince, o da Celâl Esat gibi, Fransızca'yı çok iyi bilen bir aydın topluluğundandır. Galatasaray'ı bitiren Yetkin, Frânsada Sanat ve Felsefe üzerinde yüksek öğrenimini yapmıştır. Ankara ve Edirne Liselerinde öğretmenlik yapan, daha sonra İstanbul Üniversitesinde ve Ankara Üniversitesinde bulunan Yetkin, hâlen Ankara Üniversitesi Rektörü ve İlahiyat Fakültesi Türk Sanatı Tarihi profesörüdür. Bundan başka 1952 yılından beri Türk ve İslâm Sanatları Enstitüsünü yönetmektedir. İşlerinin ağır olmasına karşın çok yakın zamanda yayımlanacak olan *La Peinture Turque en Turquie* (Türk Resmi) adlı bir eser daha hazırlamıştır. Öyle sanıyoruz ki, bu gene az işlenmiş olan konu da Suut Kemal Yetkin'in yeteneğini, çalışma yöntemini ve bilgisinin derinliğini ortaya koyacak yeni bir örnek olacaktır.

Çeviren: A. FİRTINALI

(*Türk Dili* dergisinin Ağustos 1963 günlü 143. sayısından alınmıştır.)